

Кущенко О., Назарова О., Чуприна О. Статистичне забезпечення розвитку менеджмента академічною школою професора О.Г. Лібермана. *Theoretical Foundations in Economics and Management: collective monograph* / Toporkova O., Lytovchenk O., etc. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 2022. PP. 671- 680. DOI:
[file:///C:/Users/LG/Downloads/ISG.2022.MONO.ECON.2%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/LG/Downloads/ISG.2022.MONO.ECON.2%20(1).pdf)

Summary: The article considers the followers of the prominent scientist Professor E.G. Lieberman, who lectured at the department of statistics made great contribution to modern economic reforms in the Ukraine and other countries of Eastern Europe.

Key words: E.G. Lieberman, followers, statistical research methods of production, economic reforms.

Анотація: У статті розглядаються послідовники видатного ученого професора О.Г. Лібермана, які викладали на кафедрі статистики та зробили великий внесок у сучасні економічні реформи в Україні та у інших країнах Східної Європи.

Ключові слова: О.Г. Ліберман, послідовники, статистичні методи дослідження виробництва, економічні реформи

Title of the monograph - Scientific Foundations in Economics and Management

Section - Management

**STATISTICAL PROVIDING OF DRVELOPMENT OF MANAGEMENT BY
ACADEMIC SCHOOL OF PROFESSOR O.G.LIBERMANA**

**СТАТИСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТА
АКАДЕМІЧНОЮ ШКОЛОЮ ПРОФЕСОРА О.Г. ЛІБЕРМАНА**

Кущенко Олена¹, Назарова Олександра¹, Чуприна Олена¹
¹Кафедра статистики, обліку та аудита,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

XX століття характеризується подальшим розвитком практичної і наукової діяльності вчених-статистиків. Це було пов'язано із зростанням продуктивних сил і потребою у об'єктивних даних щодо організації практичної діяльності в області менеджменту. На початку століття нестримно розвивалася математична статистика, а її апарат активно застосовувався на практиці. У другій половині століття розвиток виробництва стає усе більш складним, а соціально-економічні процеси різноманітнішими. Це поставило перед практичною статистикою нові завдання, у вирішенні яких бере участь статистична думка. У цей час виходить безліч робіт, присвячених обговоренню найважливіших питань вдосконалення статистичної методології, а також застосування цих методів дослідження щодо менеджменту виробництва.

Теоретичні, практичні, а також соціальні питання дослідження статистичної думки видатного вченого професора О.Г. Лібермана стали темами у працях таких відомих економістів, як А.С. Аблов, А.Е. Багатир, В.Е. Ермаченко, В. Карнацевич, М.О. Кизим, Г.В.Ковалевський, Е.П. Кушнарєв, Д.Ю. Михайличенко, С.У. Олейник, В.С.Пономаренко, У.Дж. Самуельс, А.А.Сахно, В.М.Селиванов, О.М. Тищенко, Т.А. Хорунжая, Н. Шубенко та інші[1, с.127-131; 2, с.13, 29-31; 3. с.280-284]. Проте усі ці праці присвячені дослідженню наукової думки переважно О.Г. Лібермана і немає навіть натяку на вивчення робіт його учнів і послідовників.

Мета цього розділу колективної монографії полягає у тому, щоб на основі аналізу наявних наукових історичних джерел, офіційних документів, фактів і доступних статистичних даних сформулювати системне уявлення про природу і характер функціонування статистичної думки послідовників видатного економіста О.Г. Лібермана, що викладали у різні роки на кафедрі статистики, обліку та аудиту Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна

Плеяду академічних статистиків, що продовжили шлях О.Г. Лібермана до сучасних економічних реформ в Україні і інших країнах світу можна віднести таких вчених Харківського національного університету імені В.Н.

Каразіна як З.Л.Житницький (1911-1987), А.В.Сивоконь (1931-2017), В.В. Спивакова (1924-1995), И.В.Семеняк (1935-2011) і В.М.Селиванов(1929-2013).

Ліберман Овсій Григорович (1897-1981) народився в місті Славута Подільської губернії у родині службовця лісового маєтку. У 1915 році з відзнакою закінчив гімназію, а у 1920 році — юридичний факультет Імператорського університету Святого Володимира. У 1920–1923 роках працював службовцем у державних установах УРСР. У 1923 році продовжив навчання як практикант Інституту Праці Наркомату Робітничо-Селянської Інспекції УРСР у місті Харків. Він очолював лабораторію обліку і аналізу виробництва, створив першу в країні станцію машинного обліку на Харківському машинобудівному заводі «Серп і Молот». У 1947 — 1950-х роках на чолі колективу вчених-економістів розгорнув широку програму досліджень, що охопили машинобудівні підприємства Харкова і Харківської області, створив науково-дослідну лабораторію економіки та планування машинобудівного виробництва Харківської ради народного господарства при Харківському інженерно-економічному інституті.

За результатами досліджень сформулював пропозиції щодо реформи господарського механізму соціалістичної промисловості, які подав у вигляді доповідної записки в ЦК КПРС і виклав у статті «План, прибуток, премія» у газеті «Правда» від 9 вересня 1962 року. Взяв активну участь у розпочатій статтю загальносоюзній економічній дискусії та у розробці економічної реформи 1965 року.

Ім'я професора О.Г. Лібермана та його ідеї економічної реформи по цей час дуже популярні за кордоном, особливо у США. У Харківський державний університет, для зустрічі з Ліберманом О.Г. приїжджали іноземні економісти та журналісти, його портрет був надрукований на обгортці журналу «Time».

Овсій Григорович Ліберман пропрацював професором кафедри статистики та обліку ХДУ з 1963 по 1981 рік. У 1970 році опублікував книгу «Економічні методи підвищення ефективності громадського виробництва», яку опублікували у багатьох країнах. Він був прихильником ідеї інтеграції

науки та навчання. Довкола нього сформувалась сильна наукова школа талановитих молодих дослідників. Чудовий вчений О. Г. Ліberman мав велику популярність та великий авторитет у професорському колі.

Житницький Зіновій Лазарович (1911-1987) народився у місті Красноград Харківської області. Закінчив Харківський інститут Планування, за спеціальністю економіста - плановика промисловості. З 1932 по 1937 рік працював у Харківській обласній плановій комісії. Одночасно викладав у інституті Планування, а у 1939 році став деканом факультету планування промисловості.

У 1940-ві роки Житницький З.Л. був заступником Голови Харківської обласної планової комісії. При цьому він не залишав свою педагогічну діяльність, читаючи лекції з планування у інституті Радянської торгівлі.

З 1948 року Житницький З.Л. переходить працювати до Харківського Державного університету на економічний факультет і повністю присвячує себе викладацькій діяльності. У 1950 році захистив кандидатську дисертацію на тему: «Відновлення та розвиток кооперативної промисловості Харківської області у післявоєнні п'ятирічки». Йому була присвоєна наукова ступень кандидата економічних наук, а у 1953 році – звання доцента.

З 1953 по 1974 роки Житницький З.Л. був незмінним завідувачем кафедри статистики та обліку ХДУ. Володіючи великими знаннями у галузі планування та статистичного обліку, мудрістю і тактом керівника та організатора, талантом лектора він володів безмежною повагою колег. Зіновій Лазарович протягом 19 років одногосно обирався керівником кафедри.

Своїми науковими роботами він зробив внесок в аналіз та оцінку роботи промислових підприємств, а також у вдосконалення планування та обліку. Серед його наукових праць «Ефективність роботи промислових підприємств. Статистичні показники» та «Статистичне вивчення бюджету часу студентів. Звіт про виконання робіт»[4; 5]. У 1973 році «Соціалістичне змагання на промислових підприємствах. Показники та оцінка результатів».

Слід особливо відзначити любов та повагу студентів до Житницького З.Л.. Кожна його лекція була для них дивовижною подорожжю у світ пізнання такої цікавої і важливої науки, як економічна статистика.

Сивоконь Антоніна Василівна (1931 -2017) народилася у 1931 році в місті Харкові, у сім'ї робітників. Після закінчення школи у 1947 році поступила вчитися в Харківський обліково-кредитний технікум, який закінчила з відмінністю і у 1955 році продовжила навчання на економічному факультеті ХГУ. Після закінчення університету, отримані знання Антоніна Василівна застосовувала як у педагогічній, так і в практичній діяльності. Багато років вона працювала викладачем у технікумі, старшим економістом у Харківському обласному статистичному управлінні, а також економістом в управлінні харчової та цукрової промисловості Совнархозі.

З 1964 року розпочалася її викладацька практика на економічному факультеті Харківського державного університету. Працюючи викладачем на кафедрі статистики і обліку, Антоніна Василівна з метою підвищення своєї кваліфікації поступила в аспірантуру. Закінчивши її у 1970 році, успішно захистила дисертацію під науковим керівництвом всесвітньовідомого професора О.Г. Лібермана.

Продовжуючи вести науково-педагогічну діяльність, Сивоконь А.В. активно брала участь у житті факультету. Виступала на наукових конференціях, працювала у науково-дослідній темі кафедри і розробляла показники для оцінки ефективності роботи підприємств цукрової та інших галузей промисловості. За результатами цієї роботи було опубліковано більш ніж 80 наукових статей і тез доповідей. У сферу її наукових інтересів входили дослідження в області статистики промисловості, сільського господарства і інших галузей, але пріоритетною завжди залишалася цукрова промисловість.

Оцінивши досвід роботи Антоніни Василівни, а також авторитет серед викладачів, співробітників і студентів, керівництво факультету висунуло її кандидатуру на посаду завідуючою кафедрою. З 1973 до 1985 року вона успішно очолювала кафедру статистики і обліку економічного факультету. За

роки своєї роботи на кафедрі їй вдалося створити дружний, згуртований і працездатний колектив. Результатом цього була висока оцінка роботи кафедри у рейтингу факультету.

Усі роки своєї роботи Антоніна Василівна особливу увагу приділяла підготовці кваліфікованих кадрів для органів державної статистики. Вона підтримувала тісний науковий і практичний зв'язок з ЦСУ УРСР, а також управлінням статистики Харкова і Харківської області.

З 1985 по 2002 роки Сивоконь Антоніна Василівна успішно продовжувала науково-педагогічну діяльність на посаді доцента кафедри. До останніх днів свого життя вона продовжувала підтримувати зв'язок з кафедрою, а також завжди була твердо переконана, що навчання і виховання молоді дуже благородна і потрібна справа!

Співакова Валентина Василівна (1924-1995) народилася у Москві, в сім'ї лікаря. У 1941 році вступила у Московський фінансово-економічний інститут, але повчилася лише 1 рік, так як вже йшла війна і треба було йти працювати. На початку 1950-х років, у зв'язку з одруженням, переїхала до Харкова та вступила до Харківського інституту Радянської торгівлі. Після його закінчення почала працювати викладачем у Харківському Державному університеті, на економічному факультеті, який знаходився тоді в історичній будівлі архітектора Бекетова, на вулиці Тринклера, де зараз знаходиться музей Природи.

На початку 1960-х років у колишньому СРСР була особлива цікавість до питань економічного розвитку, велися дискусії про реформи у сфері економіки. Була також цікава теорія, про зближення двох моделей економіки: соціалістичної та капіталістичної. Суть полягала у тому, щоб взяти найкраще від кожної із систем та створити більш ефективну модель економічного розвитку. Наприклад, у капіталістичній моделі пропонувалось застосовувати планування, а у соціалістичній моделі рекомендувалось ввести показник прибутку.

Одним із видатних економістів, який виступив за введення показника прибутку при оцінці ефективності роботи підприємства був професор Ліберман О.Г., який у 1963 році прийшов на роботу у ХДУ за запрошенням Юрія Івановича Терехова, на кафедру статистики та обліку економічного факультету [6, с.10]. З його приходом поживалася наукова робота на кафедрі. Викладачі та співробітники кафедри проводили дослідження на багатьох підприємствах країни з метою визначення найбільш вірних та правдивих показників щодо обліку прибутку та рентабельності.

Співакова В.В. одна з перших у 1966 році захистила кандидатську дисертацію за новими показниками обліку ефективності роботи підприємств. Разом з іншими викладачами кафедри брала участь у написанні статей, монографій та методичних посібників з актуальних питань статистичних досліджень [4; 5]. Усе своє трудове педагогічне життя Валентина Василівна працювала на кафедрі статистики та обліку, де заслужено користувалась любов'ю і повагою колег та студентів.

Семеняк Інна Володимирівна (1935 – 2011) народилася у місті Воронеж, в сім'ї службовців. Відразу після закінчення економічного факультету Харківського державного університету (ХДУ) імені Горького, з 1958 року Інна Володимирівна працювала економістом на великих машинобудівних підприємствах міста Харкова, а з 1970 року стала викладачем ХДУ. Пройшла шлях від аспірантури з 1970 по 1973 роки під науковим керівництвом О.Г. Лібермана до захисту дисертації доктора економічних наук у 1988 році. У 1990 році стала професором кафедри статистики та обліку університету. Незабаром обгрунтувала необхідність у формуванні наукового колективу кафедри маркетингу, яку вона і очолила у 1998 році.

Науково-педагогічна діяльність І.В. Семеняк завжди носила інноваційно-пошуковий характер. Так з'явилась ще одна спеціальність «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» на економічному факультеті ХНУ імені В.Н. Каразіна. Сформована освітня модель менеджерів зовнішньоекономічної

діяльності підкорена стратегії європейської інтеграції України та гуманітарної компетентності випускників.

Результати наукової діяльності відображені більш ніж у 120 наукових публікаціях та навчально-методичних трудах, у тому числі дві монографії та два навчальних посібники з грифом Міністерства освіти та науки України [7; 8]. Результати наукової діяльності були представлені на міжнародних конференціях: «Project Ecozone and Health for Analyzing Information» (Vienna, 1991 year), «Marketing of goods: statistics of feed back» (Warszawa, 1992 year), «Modeling of Regional Marketing Information system under Conditions of Passing to Market Economy for Ukraine» (Geneva, 1996 year).

Як член спеціалізованих Рад з захисту докторських та кандидатських дисертацій І.В. Семеняк приймала участь в підготовці спеціалістів вищої кваліфікації. Вона підготувала 10 висококваліфікованих викладачів, кандидатів економічних наук: Березань-Кущенко О.І., Болотна О.В., Бондаренко Н. В., Гогітідзе Г. І., Катаєв А. В., Оберемок С. В., Рахман М. С., Мангушев Д. В., Мозгова Г. В., які успішно працюють у системі вищої школи України [9; 10]. Головний принцип, якого дотримувалася Інна Володимирівна в освітньому та виховному процесі: «Навчай своїм прикладом».

Селіванов Володимир Михайлович (1929-2013) народився у Кіровоградській області, батьки - вихідці з селян. У 1931 році сім'я переїхала до Харкова, на будівництво Харківського тракторного заводу. Дитячі роки були затьмарені війною, окупацією, розставанням з батьками. Незважаючи на усі труднощі Володимир Михайлович зі срібною медаллю закінчив школу і у 1948 році поступив навчатися на економічний факультет Харківського Державного університету. У 1953 році він з відзнакою закінчив університет за спеціальністю "Планування народного господарства" і вступив до аспірантури на кафедру статистики та обліку.

Усі свої знання та здібності Селіванов Володимир Михайлович присвятив педагогічній діяльності. У 1950-ті роки він викладав у Харківському відділенні Всесоюзного заочного фінансового інституту та на кафедрі

економіки Харківської Вищої партійної школи. З 1960 року - старший викладач кафедри економіки промисловості УЗП.

У 1963 році Селіванов Володимир Михайлович захистив кандидатську дисертацію, а у 1967 році отримав вчене звання доцента. У той же час Володимир Михайлович переходить до роботи в ХДУ, зв'язки з яким ніколи не переривав, на посаду доцента кафедри статистики та обліку. Сфера його наукових інтересів є дуже широкою: він займається дослідженнями у галузі статистики промисловості та соціально-економічної статистики, приймає участь у науково-практичних конференціях, написав десятки статей і монографій, багато уваги приділяв вдосконаленню підготовки молодих фахівців.

З 1985 по 2003 роки Селіванов Володимир Михайлович завідував кафедрою статистики та обліку ХДУ. У 2002 році у співавторстві з професором Ковалевським Г.В. Володимир Михайлович публікує роботу «Харківська економічна школа (1804-2004)» та разом із Богатирем А.Е. ділиться спогадами щодо О.Г.Лібермана у колективній монографії «Економічна наука в Харківському університеті»[2,с.29-31;1,с.127-131]. Високий професіоналізм та організаторський талант зробили Селіванова В.М. одним зі значних представників чудової плеяди вчених і викладачів економічного факультету Харківського Національного університету імені В.Н. Каразіна.

Отже значне місце в історії розвитку статистичної думки належить представникам так званої академічної статистики, тобто представникам тих наукових сил, які займалися питаннями теорії статистики і вели спеціальні курси у вищих учбових закладах. Власне академічна статистика склалася лише до кінця XIX століття, що підтверджується появою ряду праць теоретичного характеру, у яких знаходить справжнє обґрунтування теорія статистика, як особлива галузь наукових знань. Академічна статистика в процесі розвитку була представлена багатьма широко розгалуженими напрямками.

Одним з напрямів, представлених реформаторами менеджменту промислового виробництва, займалася Харківська економіко- статистична

школа і у тому числі послідовники О.Г. Лібермана – викладачі кафедри статистики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна З.Л. Житницький, А.В. Сивоконь, В.В. Спивакова, В.М. Селиванов, И.В.Семеняк, а також автори розділу колективної монографії, які працюють на кафедрі зараз. Раніше Кущенко (Березань) О.І. була останньою аспіранткою професора Лібермана О.Г. та першою аспіранткою професора Семеняк І.В., Назарова О.Ю. є онукою доцента Житницького З.Л., а Чуприна О.А. дочка доцента Сивоконь А.В. Узагальнені напрями статистичних досліджень викладачів кафедри статистики, обліку та аудиту під керівництвом О.Г. Лібермана представлені у таблиці 1:

Таблиця 1.

Прізвище, Ім'я, По батькові	Тема кандидатської або докторської дисертації	Рік захисту
Ліберман Овсій Григорович	« Шляхи підвищення рентабельності соціалістичних підприємств» (д.е.н.)	1956
Житницький Зіновій Лазаровіч	«Відновлення і розвиток кооперативної промисловості Харківської області в післявоєнній п'ятирічці» (к.е.н.)	1950
Співакова Валентина Василівна	«Статистико-економічні методи оцінки ефективності роботи промислових підприємств(на прикладі підприємств швацької промисловості)» (к.е.н.)	1966
Селиванов Володимир Михайлович	«Питання поліпшення обліку і статистики праці на підприємствах машинобудування(На матеріалах машинобудівних підприємств)» (к.е.н.)	1963
Сивоконь Антонина Василівна	« Економіко-статистичне вивчення собівартості продукції на підприємствах цукрової промисловості» (к.е.н.)	1970
Семеняк Инна Володимирівна	«Статистика якості продукції на промисловому підприємстві» (к.е.н.) «Методологія управління якістю продукції» (д.е.н.)	1973 1988

Усі ці наукові роботи об'єднує те, що основною методологічною особливістю їх було застосування в економіко-статистичних дослідженнях статистичного інструментарію.

Головною ідеєю О.Г. Лібермана, а відповідно і його послідовників, було: дати підприємствам економічну свободу, оскільки державне регулювання

знижує продуктивність праці. По суті це була пропозиція перейти на госпрозрахунок і вводити елементи ринку в зашторену радянську економіку.

Як відмічають соратники великого вченого: «О.Г. Ліберман виступив одним з ініціаторів проведення «передринкової» економічної реформи в СРСР («Хрущовська відлига»). Ця реформа послугувала прологом до «перебудови» М.С. Горбачова й до сучасних економічних реформ у країнах Східної Європи (Україні, Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині, Румунії, Болгарії). Однак до цього часу внесок О.Г. Лібермана щодо економічного реформування СРСР не здобув належної оцінки»[2, с. 31]. Впродовж останніх років на підприємствах України триває пошук нових форм організації менеджменту виробництва, джерел ресурсного та статистичного забезпечення і ринків збуту продукції, що випускається, встановлення нових економічних зв'язків, каналів збуту і постачань, оскільки старі виявилися зруйнованими, а зараз у воєнні часи вони зовсім майже відсутні.

Продовжуючи традиції О.Г. Лібермана і його послідовників, необхідно активізувати статистичні дослідження по проблемах менеджменту виробництва в сучасних непростих умовах не лише у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна, але і в інших ВНЗ, де є економічні факультети.

Література

1. Економічна наука в Харківському університеті: колективна монографія до 210-річчя університету та 80-річчя економічного факультету / кол. авт.; відп. Ред. В.В. Глущенко. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. 372 с.
2. Ковалевський Г.В., Селіванов В.М. Харківська економічна школа (1804-2004). Присвячується 200-річчю Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Х.: ХНУ, 2004. 51 с.
3. Олейник С.У. Вклад Е. Г. Лібермана в теорію і практику організації виробництва. *Бізнес інформ.* 2012. №11. С.280-284.
4. Ліберман Е.Г., Житницький З.Л. и др. Эффективность работы промышленных предприятий: Статистические показатели. М.: Статистика, 1973. 64с. (Статистика для всех).
5. Ліберман Е.Г. и др. Статистическое изучение бюджета времени студентов: Отчет о выполнении работ. Х. ХГУ, 1970. 67с.
6. Александров В.В., Бондаренко М.И., Демидова А.С., Ким М.Н., Шекшуев А.Я. Юрий Иванович Терехов 1924-1985. Воспоминания и исследования коллег, друзей, учеников. Научный редактор Бондаренко М.И. Х.: ХНУ им. В.Н. Каразіна, 2004. 158 с.: 30 л. фото.
7. Семеняк И.В., Березань Е.И. Возвышение потребностей и качество товаров: статистический аспект проблемы. Монография. Х.: ХГУ, 1985. 146 с. Деп. В ИНИОН АН СССР 20.09.85, № 22564.
8. Семеняк И.В. Философия маркетинга. Модуль академического образования по специальности «Маркетинг» Учебное пособие. Х.: ХНУ, 2004. 80с.

9. Кущенко О.І. Історія статистичної думки: навчально-методичний посібник. Х.:ХНУ імені В.Н.Каразіна,2015.88 с. (+ CD).
10. Kushchenko O. Professor Liberman E.G. scientific school of economics and statistics. *Економіка в контексті інноваційного розвитку: стан та перспективи*: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 12-13 лютого 2016 р.) Ужгород: Видавничий дім «Гельветика»,2016.Ч.1. С.15-18.

References

- 1.Yekonomichna nauka v Kharkivskomu universiteti: kolektivna monografiya Do 210-richehya universitetu ta 80-richchya ekonomichnogo fakultetu / kol. avt.; vidp. Red. V.V. Glushchenko. Kh.: KhNU imeni V.N. Kazazina, 2013. 372 s.
2. Kovalevskiy G.V., Selivanov V.M. Kharkivska ekonomichna shkola (1804-2004). Prisyvachuetsya 200-richchyu Kharkivskogo natsionalnogo universitetu im. V.N. Karazina. Kh.: KhNU, 2004. 51 с.
3. Oleynik S.U. Vklad Ye. G. Libermana v teoriyu i praktiku organizatsii proizvodstva. *Biznes inform.* 2012. №11. S.280-284.
4. Liberman Ye.G., Zhitnitskiy Z.L. i dr. Effektivnost raboty promyshlennykh predpriyatiy: Statisticheskie pokazateli. M.: Statistika, 1973. 64s. (Statistika dlya vseh).
5. Liberman Ye.G. i dr. Statisticheskoe izuchenie byudzhetna vremeni studentov: Otchet o vypolnenii robot. Kh. KhGU, 1970. 67s.
6. Aleksandrov V.V., Bondarenko M.I., Demidova A.S., Kim M.N., Shekshuev A.Ya. Yuriy Ivanovich Terekhov 1924-1985 . Vospominaniya i issledovaniya kolleg, druzey, uchenikov./ Nauchnyy redaktor Bondarenko M.I. Kh.: KhNU im. V.N. Karazina,2004. 158 s.: 30 l. foto.
7. Semenyak I.V., Berezan Ye.I. Vozvyshenie potrebnostey i kachestvo tovarov: statisticheskiy aspekt problemy. Monografiya. Kh.: KhGU, 1985. 146 s. Dep. V INION AN SSSR 20.09.85,№ 22564.
8. Semenyak I.V. Filosofiya marketinga Modul akademicheskogo obrazovaniya po spetsialnosti «Marketing». Uchebnoe posobie. Kh.: KhNU, 2004. 80s.
9. Kushchenko O.I. Istoriya statistichnoï dumki: navchalno-metodichniy posibnik. Kh.:KhNU imeni V.N.Karazina,2015. 88 s. (+ CD).
10. Kushchenko O. Professor Liberman E.G. scientific school of economics and statistics. *Yekonomika v konteksti innovatsiynogo rozvitku: stan ta perspektivi*: materiali dopovidey Mizhnarodnoï naukovopraktichnoï konferentsii (m. Uzhgorod, 12-13 lyutogo 2016 r.). Uzhgorod: Vidavnichiy dim «Gelvetika»,2016.Ch.1.S.15-18.

